

Jak rozumět eulogii v Řím 9,5c?*

Petr Mareček

Verš Řím 9,5 je v exegetických studiích označován jako *crux interpretum*,¹ je považován za jedno z nejobtížnějších exegetických míst v listu Římanům,² a je hodnocen jako novozákonní text, který patří k nejvíce projednávaným v exegetickém bádání.³ Interpretace textu ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν (Řím 9,5c) se pojí nejen s otázkou interpunkce,⁴ ale též s literárními a teologickými problémy.⁵ Nemůžeme se domnívat, že náš výzkum poskytne výklad, který bude přijatelný pro všechny. Významní současní badatelé se v interpretaci tohoto textu neshodují a objevují se mezi exegety i tací, kteří zůstávají v otázce

* Studie byla připravena za finanční podpory projektu IGA_CMTF_2021_003 „Cruces interpretum listu Římanům“.

1 Romano PENNA, „Rm 9.5b: chi è il ‚Dio benedetto nei secoli‘? L'importanza di una punteggiatura,“ in *Atti del IX simposio Paolino: Paolo tra Tarso e Antiochia: Archeologia / Storia / Religione*, ed. Luigi Padovese, Roma: Pontificia Università Antoniana. Istituto francescano di spiritualità, 2006, s. 9–19, zde s. 9. Antonio PITTA, *Lettera ai Romani*, I Libri Biblici – NT 6, Milano: Paoline, 2001, s. 338, k Řím 9,5c sděluje: „Si tratta di una delle più note *crux interpretum* dell'epistolario paolino.“ Neil RICHARDSON, *Paul's Language about God*, JSNT.S 99, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1994, s. 30 o Řím 9,5b–c prohlašuje: „This is a familiar *crux interpretum*.“

2 Charles K. BARRETT, *Commentary on the Epistle to the Romans*, BNTC 7, London: Adam & Charles Black, 1971², s. 178: „one of the most difficult questions of exegesis in the epistle“.

3 William SANDAY – Arthur C. HEADLAM, *A critical and exegetical commentary on the Epistle to the Romans*, ICC, Edinburgh: T & T Clark, 1908⁵, s. 233 uvádí: „The interpretation of Rom. ix. 5 has probably been discussed at greater length than that of any other verse in the N.T.“

4 Francis Crawford BURKITT, „On Romans IX 5 and Mark XIV 61,“ *JThS* 5 (1904), s. 451–455 tvrdí, že „the punctuation of Rom. ix 5 has probably been more discussed than that of any other sentence in literature“ (s. 451).

5 Pokud jde o dějiny výkladu, viz především Karl Hermann SCHELKLE, *Paulus Lehrer der Väter: Die altkirchliche Auslegung von Römer 1–11*, Düsseldorf: Patmos, 1956, s. 331–334; Otto Kuss, „Zu Römer 9,5,“ in *Rechtfertigung*, Fs. Ernst Käsemann, ed. Johannes Friedrich – Wolfgang Pöhlmann – Peter Stuhlmacher, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1976, s. 291–303. Srov. též SANDAY – HEADLAM, *A critical and exegetical commentary*, s. 234–235; Charles E. B. CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans, Volume II: Commentary on Romans IX–XVI and Essays*, London – New York: T. & T. Clark, 1979, s. 469–470.

výkladu nerozhodní.⁶ Cílem studie je poskytnout přehled hlavních návrhů chápání Řím 9,5c s poukázáním na možnost interpretace, která se nám jeví jako nejpřesvědčivější.

Na začátku zkoumání je nutné studovaný text Řím 9,5c nejprve zařadit do kontextu, který je důležitý pro jeho interpretaci. Náš text se nachází na začátku nové části listu, která se věnuje úvaze o otázce spásy vyvoleného národa (Řím 9,1–11,36) a kterou lze označit za vrchol Pavlovy argumentace v listu Římanům.⁷ Třebaže evangelium má své kořeny v Božím zaslíbení, jež bylo kdysi dávno dáno Izraeli (Řím 1,1–2), a z tohoto důvodu je určeno „nejprve židům, ale pak i pohanům“ (Řím 1,16),⁸ jeho první adresát ho většinově odmítl. V Řím 9,1–5 Pavel ve velmi osobním a důrazně formulovaném prohlášení vyjadřuje svůj „velký zármutek“ (λύπη ... μεγάλη) a „neustálou bolest“ (ἀδιάλειπτος ὀδύνη) nad touto nešťastnou situací, v níž se nacházejí ti, které nazývá svými bratry, a „s kterými je tělesně spřízněn“ (τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα). Pavel chce předejít jejich vyloučení od Krista – a tedy ze spásy a je pro ně připraven osobně, zástupně za ně, snášet kletbu (ἀνάθεμα) odloučení od Krista (srov. Řím 9,1–3).⁹ Je si však vědom, že vyslovuje nespelnitelný požadavek. Je to totiž výlučně Ježíšova smrt na kříži, která zprostředkovává eschatologickou spásu. Její účinek nemůže být žádnou mocí zrušen, avšak ten, kdo Ježíše Krista v nevěře odmítá, odděluje se od této spásy, aniž by mu ji jakýkoli člověk mohl znovu poskytnout. V Řím 9,4–5 pak Pavel vyjmenovává ve formě souhrnu řadu zvláštností, které jsou těmto jeho pokrevním příbuzným vlastní a které představují jejich výlučná privilegia:

οἱ τινὲς εἰσιν Ἰσραηλῖται, (Řím 9,4a)

ὧν ἡ υἰοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ αἱ διαθήκαι καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λατρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, (Řím 9,4b)

⁶ Theodor HAERING, *Der Römerbrief des Apostels Paulus*, Stuttgart: Calwer Vereinsbuchhandlung, 1926, s. 88–89; BARRETT, *Commentary on the Epistle to the Romans*, s. 178–179. Otto MICHEL, *Der Brief an die Römer*, KEK 4, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963³⁽¹²⁾, s. 229 prohlašuje „Eine letzte Gewißheit über die Deutung von V 5b läßt sich nicht geben.“

⁷ Krister STENDAHL, *Paul among Jews and Gentiles and Other Essays*, Philadelphia: Fortress Press, 1976, s. 4.

⁸ V Řím 1,16 shrnuje Pavel celé lidstvo jako „Židy/židy“ a „Řeky“. V tomto smyslu „Řekové“ zahrnují i barbary, tj. ostatní národy z Řím 1,14.

⁹ Tato připravenost připomíná Mojžíše, který se za lid přimlouvá u Boha (Ex 32,32), a v jistých ohledech odpovídá Kristovu jednání (srov. Řím 5,8; 8,32).

ὧν οἱ πατέρες (Řím 9,5a)

καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, (Řím 9,5b)

ὁ ὧν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. (Řím 9,5c)

Lze si povšimnout, že namísto běžného etnického označení „Židé“ (Řím 1,16; 2,9.10.17.28.29; 3,1.9.29) Pavel používá čestný titul „Izraelité“ (Řím 9,4a), který kdysi sám Bůh dal svému lidu (Gn 32,29) a který je v mnoha případech „výrazem vědomé slavnostnosti“.¹⁰ Výraz „Izraelité“ se nachází v samostatné větě a zastává funkci nadpisu celého výčtu, který následuje v Řím 9,4b–5b. V Řím 9,4b pak Pavel vyjmenovává šest jedinečných výsad, které charakterizují vyvolení Izraele za lid náležící Bohu: synovství, sláva, smlouvy, zákonodárství, bohoslužba, zaslíbení.¹¹ V Řím 9,5a–b připojuje další dva rysy vyvolení Izraele, které se od předchozích odlišují tím, že neoznačují věci, ale osoby. Je možné, že zde chce Pavel poukázat na celý rozsah dějin spásy, které zahrnují historii Izraele od jeho počátků („praotcové“) po současnost („Kristus“).¹² Poslední osmá charakteristika vyvolení Izraele – „od nich podle lidské přirozenosti pochází i Kristus“ (Řím 9,5b) – je tou nejdůležitější¹³ a je vyvrcholením všech předcházejících.¹⁴ Pavel zakončuje úryvek Řím 9,1–5 eulogií: ὁ ὧν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. (Řím 9,5c). Doslovně ji lze přeložit následujícím způsobem: „ten, který je nade všemi (nebo: nade vším), Bůh, buď velebený navěky, amen“. Text Řím 9,5c, jenž je neustále předmětem živých diskusí, nechává vyvstat otázkám: Jak navazuje tato eulogie na předcházející text? Na koho se tato eulogie vztahuje? Potíž s chápáním Řím 9,5c je dána v první řadě tím, že za podmětem (ὁ ὧν) nenásleduje žádné sloveso ani v indikativu, ani v konjunktivu a ani v optativu. Kromě toho další problém je spjat s interpunkcí verše, jelikož na ní závisí značná část celkové interpretace textu. Nejstarší rukopisy s textem Pavlových listů nám však pomoc neposkytují, jelikož byly psané bez dělicích znamének a interpunkce ve formě *scriptio continua* (tj. jednotlivá slova se od sebe neoddělovala), i když v některých

¹⁰ Horst KUHLI, „Ἰσραηλίτης,“ *EWNT* 2 (1981), sl. 501–504, zde sl. 504.

¹¹ Je pozoruhodné, že mezi výsadami Izraele, které zde Pavel vyjmenovává, nezmiňuje „vyvolení“ Izraele. Tento aspekt je uveden později (Řím 9,11; 11,5.7.28).

¹² Michael WOLTER, *Der Brief an die Römer: Teilband 2, Röm 9–16*, EKK VI/2, Ostfildern: Patmos Verlag – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 2019, s. 36.

¹³ Ulrich WILCKENS, *Der Brief an die Römer (Röm. 6–11)*, EKK VI/2, Zürich – Einsiedeln – Köln: Benziger – Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1980, s. 188.

¹⁴ Joseph A. FITZMYER, *Romans: A New Translation with Introduction and Commentary*, AncB 33, New York: Doubleday, 1993, s. 547.

rukopisech můžeme objevit určité stopy členících znamének. Pokud kopisté použili interpunkční znaménka, bylo to spíše sporadicky.¹⁵ Pro text Řím 9,5c byly mezi badateli v dějinách exegeze předloženy dva hlavní návrhy interpretace, které souvisí s otázkou, zda se eulogie v Řím 9,5c vztahuje ke Kristu nebo k Bohu. V rámci těchto dvou základních možností byla navržena řada dalších variant překladu – až osm způsobů čtení druhé části tohoto verše, a to podle umístění interpunkce v textu.¹⁶

Naše studie jednak seznámí se dvěma hlavními způsoby interpretace eulogie v Řím 9,5c včetně odůvodnění a hodnocení, která jsou k těmto návrhům předkládána, a jednak představí ještě další dva okrajové způsoby chápání tohoto textu, které byly v dějinách exegeze tohoto textu navrženy. Přínosem studie tedy bude poskytnutí přehledu způsobů výkladu Řím 9,5c s upřednostněním interpretace, která se nám zdá být nejprůkaznější.

1. EULOGIE SE VZTAHUJE NA KRISTA

Slovní formulace v Řím 9,5c je připojena k předchozímu textu prostřednictvím čárky, která se nachází před vyjádřením *ὁ ὢν*. Eulogie v Řím 9,5c je tak spojena se zmínkou o Kristu v Řím 9,5b. O Kristu se tudíž prohlašuje, že „on je nade všechno (nebo: nade všemi) Bůh požehnaný na věky“. Čárku před *ὁ ὢν* uvádí některé verze kritického vydání řeckého Nového zákona.¹⁷ Ve slovech Řím 9,5c může být interpunkce vyznačena dvěma způsoby. Pokud je čárka umístěna mezi *πάντων* a *θεός*, nabízí se znění překladu „z nich je podle těla Kristus, který je

¹⁵ Codex Sinaiticus nemá v Řím 9,5 žádnou interpunkci. Viz <https://codexsinaiticus.org/en/manuscript.aspx?book=37&chapter=9&lid=en&side=r&verse=5&zoomSlider=0> (citováno 23. 8. 2021).

¹⁶ Bruce M. METZGER, „The Punctuation of Rom. 9: 5,” in *Christ and Spirit in the New Testament*, Fs. Charles Francis Digby Moule, ed. Barnabas Lindars – Stephen S. Smalley, Cambridge: University Press, 1973, s. 95–112, uvádí celkem 8 možností interpunkce v textu Řím 9,5c a jeho připojení k Řím 9,5b.

¹⁷ *Novi Testamenti Biblia Graeca et Latina: critico apparatus aucta edidit Ioseph M. Bover*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas Patronato „R. Lulio” – Instituto „Fr. Suárez”, 1953³, s. 471; *Novum Testamentum graece et latine: apparatus critico instructum edidit Augustinus Merk*, Roma: Pontificio istituto biblico, 1942⁴, s. 531; Barbara ALAND – al., ed., *Novum Testamentum Graece*, ed. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012²⁸, s. 499. Barbara ALAND – al., ed., *The Greek New Testament*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2014⁵, s. 526.

nade všechno (nebo: nade všemi), Bůh velebený na věky. Amen.“¹⁸ Pokud se čárka nachází mezi θεός a εὐλογητός, znění překladu je „z nich je podle těla Kristus, který je Bůh nade vším (nebo: nade všemi), velebený na věky. Amen“.¹⁹

Při tomto způsobu interpretace text Řím 9,5 potvrzuje jednak Kristovo panství nad všemi věcmi a jednak jeho božskou přirozenost. Jedná se o nejčastěji zastávaný výklad od počátků církve do konce středověku. Zřejmě nejstarší doklad tohoto způsobu interpretace poskytuje biskup Irenej z Lyonu (kolem 135 – kolem 202) ve svém díle *Adversus haereses* (3,16,3).²⁰ Z dalších řecky píšících autorů starověku lze jmenovat následující: Hippolyt Římský (asi 170–235), *Contra Noetum* 6,1 (PG 10,812);²¹ Atanáš Alexandrijský (asi 295–373), *Contra Arianos* 1,10 (PG 26,32);²² Epifan ze Salaminu (asi 315–403), *Contra haereses panaria* 57,2,8 (PG 41,997);²³ Basil z Cesareje (kolem 330–379), *Contra Eunomium* 4,115 (PG 29,677);²⁴ Řehoř z Nyssy (asi 335 – po 394), *Contra Eunomium* 11 (PG

¹⁸ *Nový zákon*, Z původního textu přeložil a vyložil Dr. Pavel Škrabal, O. P., Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1948, s. 268–269. Srov. též *Nový zákon*. Z původního řeckého znění přeložil, rozčlenil, úvody a poznámkami opatřil Dr. Rudolf Col, Praha: Česká katolická charita, 1961, s. 413 „z nich je podle těla Kristus. Ten je nade všechno, Bůh velebený navěky. Amen.“; *Jeruzalémská Bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*, překlad František X. a Dagmar Halasovi, ilustrace Václav Sokol, Praha: Krystal OP – Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 1976: „z nichž podle těla vzešel Kristus, který je nade vším, věčně velebený Bůh! Amen“.

¹⁹ Takto např. *Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des Alten u. Neuen Testaments nach der deutschen Übersetzung D. Martin Luthers: Neu durchgesehen nach dem von Deutschen Evangelischen Kirchengemeinschaft genehmigten Text*, Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1931, s. 153 „und aus welchen Christus herkommt nach dem Fleisch, der da ist Gott über alles, gelobt in Ewigkeit. Amen“. *Nový zákon*, přeložil František Žilka, Praha: Jan Laichter, 1946, s. 252: „a z nich je po stránce tělesné i Kristus – Bůh, který jest nade všecko, budiž veleben na věky, amen!“

²⁰ IRENĀUS VON LYON, *Adversus haereses = Gegen die Häresien*, III, übersetzt und eingeleitet von Norbert Brox, Fontes Christiani 8/3, Freiburg: Herder, 1995, s. 190.

²¹ TERTULLIAN, *Adversus Praxeas = Gegen Praxeas*, Im Anhang: Hippolyt – *Contra Noëtum = Gegen Noët*, übersetzt und eingeleitet von Hermann-Josef Sieben, Fontes Christiani 34, Freiburg: Herder, 2001, s. 276.

²² ATHANASIUS, *Orationes I et II contra Arianos*, ed. Karin Metzler – Kyriakos Savvidis, Athanasius Werke I/1, Die dogmatischen Schriften, Berlin – New York: de Gruyter, 1998, s. 119.

²³ *The Panarion of Epiphanius of Salamis, Books II and III. De Fide*, translated by Frank Williams, Nag Hammadi and Manichaean Studies, Leiden – Boston, 2013², s. 93.

²⁴ *Pseudo-Basilii, Adversus Eunomium IV–V*, Einleitung, Übersetzung und Kommentar von Franz Xaver Risch, Vigiliae Christianae, Supplements, Volume XVI, Leiden – New York – Köln: E. J. Brill, 1992, s. 73–74.

45,861); Jan Zlatoústý (349/350–407), *Homilia in Epistolam ad Romanos* 16,3 (PG 60,552); Theodoretos z Kyrrhu (393–457), *Interpretatio Epistolae ad Romanos* 9,5 (PG 82,152); Cyril Alexandrijský (376–444), *Contra Julianum* 10 (PG 76,1004), Jan z Damašku (kolem 650 – před 754), *In Epistolam ad Romanos* 9 (PG 95,516). Z latinsky píšících autorů starověku je možné uvést např.: Tertulián (kolem 160 – kolem 220), *Adversus Praxean* 13,10 a 15,7 (PL 2,170.173);²⁵ Novacián (220–258), *De Trinitate* 13 (PL 3,908); Cyprián z Kartága (asi 200–258), *Testimoniorum* 2,6 (PL 4,702); Hilarius z Poitiers (asi 315–367/368), *De Trinitate* 8,37 (PL 10,264); Ambrož (339/340–397), *De Spiritu Sancto* 1,3,46 (PL 16,715); Ambrosiaster (jméno neznámého autora komentáře k listům apoštola Pavla; kolem roku 375), *In Epistolam ad Romanos* 9,5 (PL 17,138); Jeroným (asi 347–420), *Epistola CXXI. ad Algasiam* 9 (PL 22,1027–1028); Augustin (354–430), *De Trinitate* 2,13 (PL 42,860).²⁶ Rovněž řecky píšící křesťanský filolog a teolog Origenes z Alexandrie (asi 185 – asi 253) tento způsob interpretace dokládá ve svém komentáři k listu Římanům, který se však celý dochoval pouze v překladu, jenž pochází od Rufina z Aquileje (asi 345–410), *Commentarii in Epistulam ad Romanos* 7,13 (PG 14,1140).²⁷ S tímto chápáním se setkáváme také v překladu *Vetus latina*, který byl převzat *Vulgátou* („... Christus secundum carnem qui est super omnia Deus benedictus in saecula“).²⁸ Pokud jde o překlady v raném období církve (syrské, koptské, gótské, arménské a etiopské), lze pozorovat, že téměř všechny verze (latinské verze nejsou jednoznačné) se shodují na tom, že *ὁ ὢν ἐπὶ πάντων*... označuje Krista.²⁹ Lze se domnívat, že v období církevních otců, tj. v období starověkého křesťanství byl text Řím 9,5b–c vztahován na Krista a byl považován za typické svědectví o jeho dvou přirozenostech v jednotě osoby. Takto byl kladen důraz na ochranu nauky o trojjediném Bohu vůči popíračům Kristova božství a nebyla věnována pozornost textu na jeho literární rovině. Středověk starostlivost o obranu víry v božství Ježíše Krista převzal. Tuto skutečnost

²⁵ TERTULLIAN, *Adversus Praxean* = *Gegen Praxeas*, s. 160 a 172.

²⁶ Pokud jde o další svědectví z patristické doby, viz např. Alfred DURAND, „La divinité de Jésus-Christ dan S. Paul, Rom. ix, 5,“ *RB* 12 (1903), s. 550–570.

²⁷ ORIGENES, *Commentarii in Epistulam ad Romanos: liber septimus, liber octavus* = *Römerbrief-kommentar: siebtes und achtes Buch*, übersetzt und eingeleitet von Theresia Heither, *Fontes Christiani* 2/4, Freiburg: Herder, 1994, s. 138.

²⁸ *Biblia sacra: iuxta vulgatam versionem*, ed., Bonifatius Fischer – al., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983³, s. 1760.

²⁹ METZGER, „The Punctuation of Rom. 9: 5,“ s. 101.

při výkladu Řím 9,5 zřetelným způsobem dosvědčuje Tomáš Akvinský (1225–1274) ve svém spise *Super Epistolam ad Romanos lectura*.³⁰ V době reformace Jan Kalvín (1509–1564) ve svém komentáři k listu Římanům z textu Řím 9,5 rovněž vyvozuje jasný christologický význam.³¹ Lze si všimnout, že Erasmus Rotterdamský (1466–1536) nezastával zcela jednoznačné stanovisko k textu Řím 9,5. V poznámkách ke svému vydání řeckého Nového zákona počítá se čtyřmi různými způsoby čtení textu Řím 9,5 a zdá se, že sympatizuje s možností chápání textu: „...od nich podle lidské přirozenosti pochází i Kristus. Bůh, který je nade všechno, buď velebený navěky! Amen.“³² V „parafrázích“ Nového zákona, které jsou určeny pro širokou veřejnost jako podpora vzdělávacích a reformních snah, Erasmus jasně vztahuje Řím 9,5 na Ježíše, aniž by zdůrazňoval jeho „soudpodstatnost“ s Otcem.³³ Je vidět, že ve středověku a též v novověku byl text Řím 9,5 vztahován na Krista a že sloužil k potvrzení jeho božství. Tento christologický způsob interpretace Řím 9,5b–c měl své stoupence nejen mezi novozákonními badateli v 18. a 19. století,³⁴ ale

³⁰ THOMAS AQUINAS, *Super Epistolas S. Pauli lectura*, t. 1: *Super Epistolam ad Romanos lectura*, ed. Raphaelis Cai, Taurini – Romae: Marietti, 1953⁸, s. 135.

³¹ JOHANNES CALVIN, *Auslegung des Römerbriefes und der beiden Korintherbriefe*, übers. und bearb. von Gertrud Graffmann – Hans Jakob Haarbeck – Otto Weber, Johannes Calvins Auslegung der Heiligen Schrift 16, Neukirchen-Vluyn: Neukirchner Verlag, 1960, s. 185.

³² *Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia, Tomus Sextus: Complectens Novum Testamentum, cui, in hac editione, subjectae sunt singulis paginis Adnotationes*, Lugduni Batavorum: Cura & impensis Petri Vander Aa, 1705, sl. 610.

³³ *Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia, Tomus Septimus: Complectens Paraphrases in Novum Testamentum*, Lugduni Batavorum: Cura & impensis Petri Vander Aa, 1706, sl. 806.

³⁴ Johann Albrecht BENGEL, *Gnomon Novi Testamenti in quo ex nativa verborum vi simplicitas, profunditas, concinnitas, salubritas sensuum coelestium indicatur*, Stuttgartae: J. F. Steinkopff, (1742¹) 1891⁸, s. 588–589; August THOLUCK, *Kommentar zum Briefe Pauli an die Römer*, Halle: Eduard Anton, 1842, s. 483–484; Bernhard WEISS, *Brief an die Römer*, KEK, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1881⁶, s. 436; Frédéric GODET, *Commentaire sur l'Épître aux Romains*, II, Paris: Sandoz & Fischbacher, 1880, s. 255; Ernst BRÖSE, „Wird Christus Röm. 9, 5 θεός genannt?“, NKZ 10 (1899), s. 645–657. SANDAY – HEADLAM, *A critical and exegetical commentary*, s. 238 dochází při projednávání exkurzu „Interpunkce Řím 9,5“ k závěru: „the result of our investigation into the grammar of the sentence and the drift of the argument is to incline us to the belief that the words naturally refer to Christ.“ Toto mínění je zastáváno „with some slight, but only slight, hesitation“.

setkáváme se s ním rovněž u mnoha autorů v 20. a 21. století, jak dosvědčují jak jejich komentáře,³⁵ tak i vědecké monografie a odborné články.³⁶

³⁵ Marie-Joseph LAGRANGE, *Saint Paul: Épître aux Romains*, EtB, Paris: Librairie Victor Leclercq, 1922³, s. 277; Theodor ZAHN, *Der Brief des Paulus an die Römer*, durchges. von Friedrich Hauck, KNT 6, Leipzig: A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung, 1925³, s. 433–436; Otto BARDENHEWER, *Der Römerbrief des heiligen Paulus*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1926, s. 138; Emil BRUNNER, *Der Römerbrief*, Bibelhilfe für die Gemeinde. Neutestamentliche Reihe 6, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1951, s. 68; Anders NYGREN, *Der Römerbrief*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1951, s. 258; Hans ASMUSSEN, *Der Römerbrief*, Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1952, s. 200–201; Joseph HUBY, *Saint Paul: Épître aux Romains*, nouvelle édition par Stanislas Lyonnet, VSa 10, Paris: Beauchesne, 1957, s. 328–329; Adolf SCHLATTER, *Der Brief an die Römer: Ausgelegt für Bibelleser*, Erläuterungen zum Neuen Testament 5, Stuttgart: Calwer, 1962, s. 171; Hans Wilhelm SCHMIDT, *Der Brief des Paulus an die Römer*, ThHK, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1962, s. 157–158; John MURRAY, *The Epistle to the Romans*, II, London – Edinburgh: Marshall, Morgan & Scott, 1967, s. 245–248 (Appendix A: Romans 9:5); Paul ALTHAUS, *Der Brief an die Römer*, NTD 6, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, s. 99–100; CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary*, s. 469; Frederick Fyvie BRUCE, *The Epistle of Paul to the Romans: An Introduction and Commentary*, TNTC 6, Grand Rapids, MI – Cambridge: William B. Eerdmans – Leicester: Inter-Varsity Press, 1985², s. 176; Heinrich SCHLIER, *Der Römerbrief*, HThK VI, Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1987³, s. 471–472; Leon MORRIS, *The Epistle to the Romans*, Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans, 1988, s. 349–350; FITZMYER, *Romans*, s. 549; Douglas J. Moo, *The Epistle to the Romans*, NICNT, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 1996, s. 565–568; Thomas R. SCHREINER, *Romans*, BECNT 6, Grand Rapids, MI: Baker Academic, 1998, s. 486–489; Simon Légasse, *L'épître de Paul aux Romains*, LeDiv – Commentaries 10, Paris, Cerf, 2002, s. 580–581; Charles H. TALBERT, *Romans*, SHBC, Macon: Smyth & Helwys, 2002, s. 248–249; Robert JEWETT, *Romans: A Commentary*, Hermeneia, Minneapolis: Fortress Press, 2006, s. 568; Richard N. LONGENECKER, *The Epistle to the Romans*, NIGTC, Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans, 2016, s. 781; Eckhard J. SCHNABEL, *Der Brief des Paulus an die Römer: Kapitel 6–16*, HTA, Witten: SCM R. Brockhaus, 2016, s. 295–296.

³⁶ Ethelbert STAUFFER, *Theologie des Neuen Testaments*, Stuttgart, W. Kohlhammer, 1948⁴, s. 94; Oscar CULLMANN, *Die Christologie des Neuen Testaments*, Tübingen: Mohr, 1963³, s. 320–321; „Die Bezeichnung Jesu Christi als „Gott“ ist demnach in Röm 9, 5 wenn nicht sicher, so doch durchaus wahrscheinlich“ (s. 321); Raymond E. BROWN, „Does the New Testament call Jesus God?“, *Theological Studies* 26, (1965), s. 545–573, zde s. 559–560; Herman RIDDERBOS, *Paulus: Ein Entwurf seiner Theologie*, Wuppertal: Theologischer Verlag Rolf Brockhaus, 1970, s. 52; METZGER, „The Punctuation of Rom. 9: 5“, s. 95–112; Folker SIEGERT, *Argumentation bei Paulus: Gezeigt an Röm 9–11*, WUNT 34, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1985, s. 122–123; Murray J. HARRIS, *Jesus as God: The New Testament Use of Theos in Reference to Jesus*, Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1992, s. 143–172; Hans-Christian KAMMLER, „Die Prädikation Jesu Christi als „Gott“ und die paulinische Christologie: Erwägungen zur Exegese von Röm 9,5b“, *ZNW* 94 (2003), s. 164–180; Crispin FLETCHER-LOUIS, *Jesus Monotheism, Volume 1, Christological Origins: The Emerging Consensus and Beyond*, Eugene, OR: Wipf & Stock, 2015, s. 55–56.

Ve prospěch tohoto výkladu bývají uváděny zejména tyto argumenty: 1) Pavel ve svých eulogiích odkazuje na příjemce velebení buď pomocí atributivní vztahné věty (Řím 1,25: Stvořitel, ὅς ἐστιν εὐλογητός „jenž je velebený“) nebo pomocí participia (2Kor 11,31: Bůh, ὁ ὢν εὐλογητός „jenž je velebený“). V Řím 9,5b–c je jako příjemce uveden Kristus. 2) Samostatné eulogie mají odlišné slovní uspořádání. Ten, který je veleben, je uveden za adjektivem εὐλογητός, jak tomu obvykle u eulogií bývá (např. Gn 9,26: εὐλογητός κύριος ὁ θεὸς τοῦ Σημ; Gn 14,20: εὐλογητός ὁ θεὸς ὁ ὑψιστος; 1Král 1,48: εὐλογητός κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ; viz též Žl 40,14 LXX; Lk 1,68: εὐλογητός κύριος ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ; 2Kor 1,3: εὐλογητός ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; viz též 1Pt 1,3). Naproti tomu v Řím 9,5b–se podmět nachází před εὐλογητός, jako je tomu všude tam, kde se nejedná o samostatné doxologie. 3) Přirozeným předcházejícím větným členem formulace ὁ ὢν („ten, který je“) je bezprostředně předcházející podstatné jméno, tedy Kristus. Pokud by byl Bůh adresátem velebení v Řím 9,5c, došlo by ke změně podmětu ve srovnání s Řím 9,5b, což by muselo být naznačeno odporovací spojkou δέ „ale“ anebo jiným slovosledem. 4) Prohlášení o tělesné existenci Mesiáše v Řím 9,5b (ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα) analogicky k Řím 1,3b–4a naznačuje, že bude následovat protikladné vyjádření o jeho svrchovanosti. Jinými slovy, očekává se, že poté, co byl Mesiáš charakterizován z „tělesného“ nebo „pozemského“ hlediska, bude též popsán z „duchovního“ nebo „nadpozemského“ hlediska. 5) Vyjádření „který je nade vším“ v Řím 9,5cα odpovídá popisu Ježíše jako „Pána všech“ (Řím 10,12; srov. 14,9; 1Kor 8,6; Flp 2,10). 6) V Řím 9,5c se Pavel sice odchyluje od své obvyklé praxe a pro Krista používá označení θεός, avšak nauku o božství Krista nám dosvědčuje řada míst v *Corpus Paulinum*. V Flp 2,6 se sděluje, že Ježíš Kristus má „božskou přirozenost“ (ἐν μορφῇ θεοῦ) a je „rovný Bohu“ (ἴσα θεῷ). Pavel dále prohlašuje, že Ježíš je „obrazem Božím“ (2Kor 4,4) a že je „Božím Synem“ (Řím 1,4). V Kol 1,15 je Ježíš představen jako „obraz neviditelného Boha“. Nakonec si lze všimnout, že Pavel texty ze SZ, které se vztahují k Hospodinu (srov. Řím 10,13; Flp 2,10–11), klade do spojitosti s Kristem.

Dříve než posoudíme výše uvedenou argumentaci, která vztahuje eulogii v Řím 9,5c na Krista, je vhodné věnovat pozornost jejímu syntaktickému uspořádání. V první řadě je zapotřebí uvést, že forma eulogie v Řím 9,5c je jedinečná, jelikož se od běžné formy eulogie odlišuje tím, že podmět (ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός), který jinak vždy následuje za

přísudkem, zde stojí před ním.³⁷ Formulace $\acute{\omicron}\ \acute{\omega}\nu\ \acute{\epsilon}\pi\iota\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\nu$ není participiálním atributem Boha (ve smyslu: „Bůh, který je nade vším [nade všemi]),³⁸ nýbrž je samostatným participiálním vyjádřením a $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ je vloženým doplňkem, který poskytuje jeho objasnění. Text Řím 9,5c zahrnuje význam: „ten, který je nade vším (nade všemi), Bůh, buď velebený navěky“. Nyní vyvstává otázka, zda $\acute{\omicron}\ \acute{\omega}\nu$ je nutno chápat jako ekvivalent vyjádření $\acute{\omicron}\ \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\nu$, které navazuje na předchozí větu, kde je řeč o Kristu (Řím 9,5b),³⁹ anebo zda $\acute{\omicron}\ \acute{\omega}\nu$ uvozuje novou větu.⁴⁰ V prvním případě by výraz $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ (Řím 9,5c) byl použit jako označení Krista, zatímco v druhém případě bychom v Řím 9,5c měli samostatnou výpověď o Bohu.

Na základě tří pozorování je patrné, že vyjádření $\acute{\omicron}\ \acute{\omega}\nu$ se nevztahuje ke Kristu v Řím 9,5b, ale tvoří začátek nové věty, a že eulogie v Řím 9,5c se vztahuje k Bohu.

1) Pavel nikde jinde nepoužívá $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ pro označení Krista, a proto je předem nepravděpodobné, že by tak učinil zde. Text Flp 2,6, který je součástí raného předpavlovského liturgického hymnu (Flp 2,6–11), sice o preexistujícím Kristu sděluje, že má „božskou přirozenost“ ($\acute{\epsilon}\nu\ \mu\omicron\omicron\phi\eta\ \theta\epsilon\omicron\upsilon$) a že je „rovný Bohu“ ($\acute{\iota}\sigma\alpha\ \theta\epsilon\acute{\omega}$), avšak těmito výpověďmi zároveň vyjadřuje, že on nebyl přímo $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$. Jméno, kterým je Kristus v tomto hymnu oslavován, je $\kappa\upsilon\omicron\iota\omicron\varsigma$ (Flp 2,11), jež se vztahuje na vzkríšeného Krista, zatímco $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ je vyhrazeno pro toho, kdo dochází oslavení. A tím je Otec. V listu Římanům si můžeme všimnout, že Pavel používá obvykle pro Ježíše Krista dva tituly: a) $\kappa\upsilon\omicron\iota\omicron\varsigma$ „Pán“ (celkem 28krát), a to buď prostřednictvím ustálených formulací „Ježíš Kristus, náš Pán“ (Řím 1,4b; 5,1.11.21; 6,23; 7,25; 8,39; 15,6.30; 16,18.20), „Pán Ježíš Kristus“ (Řím 1,7; 13,14), „Ježíš, náš Pán“ (Řím 4,24), „Pán Ježíš“ (Řím 14,14), „Kristus, náš Pán“ (Řím 16,18), „Pán“ (Řím 14,8 [třikrát]; 16,2.8.11.12[dvakrát].13.22) anebo ve vyznání víry (Řím 10,9.12); b) $\upsilon\acute{\iota}\acute{o}\varsigma$ „Syn“ (celkem 7krát), a to

³⁷ Jinak je podmět, na nějž se eulogie vztahuje, pouze v Žl 67,19 LXX před přísudkem $\acute{\epsilon}\upsilon\lambda\omicron\gamma\eta\tau\acute{o}\varsigma$. Toto uspořádání však nejenže nemá oporu v hebrejském textu, ale je také způsobeno zájmem vytvořit spolu s v. 20a chiasmus: „... $\kappa\upsilon\omicron\iota\omicron\varsigma$ $\acute{\omicron}\ \theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ $\acute{\epsilon}\upsilon\lambda\omicron\gamma\eta\tau\acute{o}\varsigma$ $\acute{\epsilon}\upsilon\lambda\omicron\gamma\eta\tau\acute{o}\varsigma$ $\kappa\upsilon\omicron\iota\omicron\varsigma$ $\acute{\eta}\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\nu$ $\kappa\alpha\theta'$ $\acute{\eta}\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\nu$...“

³⁸ V tomto případě by participium $\acute{\omega}\nu$ bylo syntakticky nadbytečné, protože idiomaticky správná formulace by v tomto případě byla $\acute{\omicron}\ \acute{\epsilon}\pi\iota\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\nu\ \theta\epsilon\acute{o}\varsigma$. Srov. CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary*, s. 468; Georg CARRAWAY, *Christ Is God Over All: Romans 9:5 in the Context of Romans 9–11*, LNTS 489, London – New York: Bloomsbury T&T Clark, 2013, s. 48–49.

³⁹ Srov. např. Jn 1,18; 12,17; Sk 5,17; 2Kor 11,31.

⁴⁰ Srov. např. Mt 12,30 par Lk 11,23; Jn 3,31; 8,47.

v Řím 1,3a.4a.9; 5,10; 8,3.29.32. Výslovné označení Krista pomocí výrazu θεός „Bůh“ je něco velmi vzácného v Novém zákoně a nachází se pouze v pozdějších spisech, a to především v janovské christologii (Jn 1,1.18; 20,28; 1Jn 5,20; srov. též Tit 2,13; 2Pt 1,1). Bylo by tedy zcela nečekané, kdyby byl Kristus takto označen v Řím 9,5.

2) Text Řím 9,5c je z literárního hlediska eulogií, ve které je vyjádřena monoteistická víra ve formě chvály. S takovými projevy dobrořečení Bohu se setkáváme ve Starém zákoně zejména v Knize žalmů (srov. Žl 41,14; 72,18; 89,53; 106,48; 143,1). V Pavlových listech, které bývají obecně považovány za nesporné, najdeme více míst, kde je připojeno nebo vloženo velebení Boha. Jedná se o doxologie (Řím 11,36; Ga 1,5; Flp 4,20; srov. Řím 16,27) a eulogie (Řím 1,25; 9,5; 2Kor 1,3; 11,31) v závislosti na použitém výrazu k vyjádření chvály (δόξα nebo εὐλογητός). Lze pozorovat, že u Pavla a rovněž na jiných místech v Novém zákoně (Lk 1,68; Ef 1,3; 1Pt 1,3) se eulogie vždy vztahují pouze na Boha. Doxologie adresované Ježíši Kristu se v Novém zákoně objevují jen výjimečně (2Pt 3,18; Zj 1,6). Jedná se o pozdní texty, které představují zřejmé christologické rozšíření původní chvály na samotného Boha. Poté, co Pavel pronesl eulogii Bohu na začátku listu Římanům (Řím 1,25), se očekává, že ji vyjádří i v Řím 9,5 na začátku pojednání o otázce spásy vyvoleného národa, které završuje doxologií Bohu (Řím 11,36).

3) Neexistuje žádný důvod pro tvrzení, že τὸ κατὰ σάρκα v Řím 9,5b vyžaduje, aby po této formulaci následovalo christologické vyjádření o svrchovanosti jako protikladu po vzoru Řím 1,3b–4a.⁴¹ Vyjádření τὸ κατὰ σάρκα je substantivním příslovcem,⁴² které chce popsat určité vnímání Ježíšova vztahu k Izraeli. Krom toho tématem Řím 9,5b není Kristus, nýbrž Izraelité. Nic nenasvědčuje tomu, že by text Řím 9,5b–c měl být vykládán analogicky s Řím 1,3b–4. Absence protějšku τὸ κατὰ σάρκα v Řím 9,5c, který by odpovídal κατὰ πνεῦμα ἀγισσύνης (Řím 1,4a), je tedy zřetelnou známkou skutečnosti, že se zde nesetkáváme s výpovědí o Ježíši Kristu.⁴³

⁴¹ Např. KAMMLER, „Die Prädikation Jesu Christi als ‚Gott‘ und die paulinische Christologie,“ s. 167 zastává názor, že Pavel v Řím 9,5 vedle aspektu lidsko-pozemského původu Ježíše má na zřeteli též jeho božsko-nebeský původ, a poukazuje na obdobné vyjádření v Řím 1,3–4.

⁴² Friedrich BLASS – Albert DEBRUNNER – Friedrich REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990¹⁷, § 266,2 včetně pozn. 4.

⁴³ WOLTER, *Der Brief an die Römer*, s. 41.

2. EULOGIE SE VZTAHUJE NA BOHA

Po poslední charakteristice vyvolení Izraele – „od nich podle lidské přirozenosti pochází Kristus“ (Řím 9,5b: ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα) – je umístěna tečka (takto *Codex Vaticanus* z poloviny 4. století;⁴⁴ *Codex Ephraemi rescriptus* z 5. století⁴⁵). Tento způsob čtení můžeme také nalézt v některém kritickém vydání řeckého Nového zákona.⁴⁶ Závěr verše pak tvoří samostatný větný celek: Ὁ ὧν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. (Řím 9,5c). Pokud Řím 9,5c neobsahuje žádnou interpunkci, text je možné přeložit: „Bůh, který je nade vším (nebo: nade všemi), buď velebený navěky! Amen.“⁴⁷ V případě, že je výraz θεός z obou stran oddělen čárkou, je přístavkem k podmětu Ὁ ὧν ἐπὶ πάντων a text Řím 9,5c lze přeložit: „Ten, který je nade vším (nebo: nade všemi), Bůh, buď velebený navěky! Amen.“⁴⁸

Tento způsob čtení Řím 9,5c, který eulogii vztahuje na Boha, se objevuje přinejmenším od první poloviny 3. století, jelikož Origenes ve svém komentáři k listu Římanům nám dosvědčuje, že „někteří“ tento způsob čtení přijali (*Commentarii in Epistulam ad Romanos* 7,13; PG 14,1140).⁴⁹ Tento výklad nicméně našel v rané církvi jen několik stoupenců, např. biskup Apollinaris z Laodiceje (310–390) ve svém komentáři k Řím 9,1–5;⁵⁰ biskup a teolog Diodor z Tarsu (asi 330 – asi 390) ve svém komentáři

⁴⁴ https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1209, list rukopisu č. 1453 (citováno 23. 8. 2021).

⁴⁵ Constantinus TISCHENDORF, *Codex Ephraemi Syri rescriptus, sive Fragmenta Novi Testamenti*, Lipsiae: B. Tauchnitz, 1843, s. 220. Viz též Cuthbert LATTEY, „THE CODIX EPHRAEMI RESCRIPTUS IN ROMANS 9:5,“ *ET* 35 (1923–1924), s. 42–43.

⁴⁶ *Novum Testamentum Graece cum apparatu critico curavit Eberhard Nestle. Novis curis elaboraverunt Erwin Nestle et Kurt Aland*, Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1964²⁵, s. 409.

⁴⁷ Srov. např. Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona: Nový zákon*, Český ekumenický překlad, Praha: Česká katolická charita v ústředním církevním nakladatelství, 1987, s. 151: „...z nich rodem pochází Kristu. Bůh, který je nade všemi, buď pochválen na věky, amen.“, *Nový zákon*. Text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998; s. 492: „...od nich podle lidské přirozenosti pochází i Kristus. Bůh, který je nade všechno, buď velebený navěky! Amen.“

⁴⁸ Srov. *The New English Bible*, <https://www.katapi.org.uk/katapiNSBunix/Versions/versionsTextByB.php?version=NEB&B=306> (citováno 30. 9. 2021).

⁴⁹ ORIGENES, *Commentarii in Epistulam ad Romanos*, s. 140.

⁵⁰ KARL STAAB (ed.), *Pauluskommentare aus der griechischen Kirche: Aus Katenenhandschriften gesammelt und herausgegeben*, NTA 15, Münster i. W.: Aschendorff, 1933, s. 67, ř. 2–3.

k Řím 9,1–5.⁵¹ Nadto lze ještě zmínit konstantinopolského patriarchy Fótia (810/820–893), který ve svém pojednání proti manichejcům vztahuje Řím 9,5c na Boha (*Contra Manichaeos* 3,14; PG 102,157). Jak jsme uvedli již výše, v době renesance Erasmus Rotterdamský nezastával zcela jednoznačné stanovisko k textu Řím 9,5 a v poznámkách ke svému vydání řeckého Nového zákona, jak se zdá, preferoval vztahovat eulogii na Boha.⁵² Pokud jde o novodobou exegezi, můžeme pozorovat, že tento způsob čtení našel své přívržence nejen v 19. století,⁵³ ale je zastáván též mnohými novozákonními badateli ve 20. a 21. století, jak je dosvědčují jejich komentáře⁵⁴ a odborné studie.⁵⁵ Při tomto čtení Pavel tvrdí, že Kristus

⁵¹ STAAB, ed., *Pauluskommentare aus der griechischen Kirche*, s. 96, ř. 22.

⁵² *Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia, Tomus Sextus*, sl. 610.

⁵³ Richard Adelbert LIPSUS, *Briefe an die Galater, Römer, Philipper*, HC II/2, Freiburg: Mohr, 1892², s. 158–159; Lyman ABBOTT, *The Epistle of Paul the Apostle to the Romans*, New York – Chicago: Barnes, 1888, s. 178–179: „He who is over all. God be blessed for ever. Amen.“

⁵⁴ Charles Harold DODD, *The Epistle of Paul to the Romans*, MNTC, London: Hodder & Stoughton, 1932, s. 152; Hans LIETZMANN, *An die Römer: Einführung in die Textgeschichte der Paulusbriefe*, HNT 8, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1933⁴, s. 90; Ernst GAUGLER, *Der Brief an die Römer, 2. Teil, Kapitel 9–15, Prophezei*, Zürich: Zwingli, 1952, s. 16–19; Ernst Käsemann, *An die Römer*, HNT 8a, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1974², s. 247–248; Otto KUSS, *Der Römerbrief: Dritte Lieferung (Röm 8,19 bis 11,36)*, Regensburg: Pustet, 1978, s. 695–696; WILCKENS, *Der Brief an die Römer (Röm. 6–11)*, s. 189; Dieter ZELLER, *Der Brief an die Römer*, RNT, Regensburg: Friedrich Pustet, 1985, s. 173–174; James D. G. DUNN, *Romans 9–16*, WBC 38B, Nashville, Tenn.: Thomas Nelson, 1988, s. 529; Walter SCHMITHALS, *Der Römerbrief: ein Kommentar*, Gütersloh: G. Mohn, 1988, s. 333; Peter STUHLMACHER, *Der Brief an die Römer*, NTD 6, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 132; John ZIESLER, *Paul's Letter to the Romans*, London: SCM Press, 1989, s. 239; Brendan BYRNE, *Romans*, Sacra Pagina Series 6, Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1996, s. 288; PITTA, *Lettera ai Romani*, s. 338–339; Michael THEOBALD, *Römerbrief: Kapitel 1–11*, SKK.NT 6/1, Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2002³, s. 262; Eduard LOHSE, *Der Brief an die Römer*, KEK 4, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003, s. 269–270; John E. TOEWS, *Romans*, BCBC, Scottdale, PA – Waterloo, ON: Herald Press, 2004, s. 243; Arland J. HULTGREN, *Paul's Letter to the Romans: A Commentary*, Grand Rapids, MI – Cambridge: William B. Eerdmans, 2011, s. 359; Colin G. KRUSE, *Paul's Letter to the Romans*, PNTC, Grand Rapids, MI – Cambridge, U.K.: Eerdmans, 2012, s. 374.

⁵⁵ Wilhelm THÜSING, *Per Christum in Deum: Studien zum Verhältnis von Christozentrik und Theozentrik in den paulinischen Hauptbriefen*, NTA NF 1, Münster: Aschendorff, 1965, s. 147–150; Ulrich LUZ, *Das Geschichtsverständnis des Paulus*, BEvTh 49, München: Kaiser, 1968, s. 27; RICHARDSON, *Paul's Language about God*, s. 30–31; Wolfgang SCHRAGE, *Unterwegs zur Einzigkeit und Einheit Gottes: Zum „Monothelismus“ des Paulus und seiner alttestamentlich-frühjüdischen Tradition*, BThSt 48, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2002, s. 138; PENNA, „Rm 9.5b: chi è il ‚Dio benedetto nei secoli?‘“, s. 9–19. Gordon D. FEE, *Pauline Christology: An Exegetical-Theological Study*, Peabody, MA: Hendrickson

podle lidské přirozenosti pochází z Izraele, a pak kvůli tomu vyslovuje eulogii adresovanou Bohu po vzoru židovských eologií. Kristus je tedy vrcholem všech výsad Izraelitů jako Mesiáš a Pavel za to chválí Boha.

Tento způsob chápání textu bývá odůvodňován především následujícími argumenty: 1) Podobné eulogie najdeme u Pavla i jinde (srov. 2Kor 1,3; 11,31) a v témže listu Římanům jsou ještě dva další projevy dobrořečení a chvály Bohu (Řím 1,25; 11,36). U všech těchto eologií/doxologií je příjemcem pouze Bůh. V Novém zákoně je výraz εὐλογητός vždy použit ve vztahu k Bohu (Mk 14,61; Lk 1,68; Řím 1,25; 2Kor 1,3; 11,31; Ef 1,3; 1Pt 1,3). 2) Apoštol Pavel jinak nikdy nenazývá Krista „Bohem“. Vyhýbá se tak tomu, aby pro něj použil označení θεός (srov. např. 1Kor 8,6; Flp 2,6–11). 3) Vyjádření ὁ ὢν ἐπὶ πάντων je u Pavla myslitelné pouze jako výpověď o Bohu. Nejblíží paralela je v Ef 4,6, kde se o Otci říká, že je ὁ ἐπὶ πάντων „ten, který je nade vším“. Lze si všimnout, že nadřazenost Krista (zmrtvýchvstalého) je v listu Efesanům vyjádřena jinými slovy: „vysoko nad (ὑπεράνω) všechna knížata, mocnosti, síly, panstva – a jak jen se ještě jmenují všechny hodnosti, a to nejen v tomto věku, ale i v budoucím“ (Ef 1,21). V listu Kolosanům je kosmický primát Krista vyjádřen slovy: „Tak má ve všem prvenství“ (Kol 1,18). 4) Ke vztažení eulogie v Řím 9,5c na Boha vybízí rovněž 1Kor 15,27–28.⁵⁶

Jedinou skutečnou těžkostí tohoto způsobu interpretace Řím 9,5c je to, že v případě ostatních eologií je počáteční formulace obvykle ve znění εὐλογητός ὁ θεός (srov. také Lk 1,68), a nikoli v obráceném pořadí slov, jak je tomu v našem textu θεὸς εὐλογητός. K této často uváděné kritické poznámce lze uvést dvě pozorování:

1) Eulogie v Řím 9,5c nezačíná výrazem ὁ θεός, ale rozsáhlejší vyjádřením: ὁ ὢν ἐπὶ πάντων. Krom toho si můžeme všimnout, že stejný způsob uspořádání eulogie adresované Bohu se zpodstatněným participiem Pavel používá v 2Kor 11,31: „Bůh a Otec Pána Ježíše, který je velebený navěky, ví, že nelžu“ (ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι). Rovněž zde

Publishers, 2007, s. 272–277; Jochen FLEBBE, *Solus Deus: Untersuchungen zur Rede von Gott im Brief des Paulus an die Römer*, BZNW 158, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2008, s. 270–273.

⁵⁶ Srov. DUNN, *Romans* 9–16, s. 535–536. Nejrozsáhlejší exegetickou, kontextuální a teologickou obhajobu Řím 9,5b jako eulogie vztahující se na Boha, uvádí Ezra ABBOT, „On the Construction of Romans ix. 5“, *JBL* 1 (1881), s. 87–154 a idem, „Recent Discussions of Romans ix. 5“, *JBL* 2 (1881), s. 90–112.

věta nezačíná adjektivem, ale zpodstatnělým participiem (ὁ ὢν), což je jednoduše jiný způsob, jak říct „Bůh“.

2) Z rabínského judaismu je doložena formulace požehnání „Svatý, buď požehnán!“ (הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא), která bývá považována za nejčastější označení Boha, jež lze objevit téměř na každé straně rabínské literatury.⁵⁷ Tato formulace je podobná znění eulogie v Řím 9,5c.

Nakonec je třeba uvést, že blízký i vzdálený kontext podporuje interpretaci, podle které eulogie v Řím 9,5c se vztahuje na Boha. Poté, co Pavel popsal mimořádné vyznamenání vyvoleného národa Bohem pomocí výčtu privilegií, které od něho obdržel, je zcela na místě projevit díkůvzdání tomuto dávajícímu Bohu. Vzhledem k protikladu, který existuje mezi současnou vzdáleností nekřesťanských Izraelitů od spásy a jejich stále existujícím vyvolením, Pavel s důvěrou věří, že Bůh tento rozpor překoná a že spásu poskytne i nekřesťanským členům Izraele. Pavel mluví o Bohu jako o ὁ ὢν ἐπὶ πάντων a používá tak označení, které vypovídá o Boží nadřazenosti a všemohoucnosti.⁵⁸ Slova ἐπὶ πάντων mohou být vyjádřením buď ve středním (nad všechny věci) nebo mužském rodu (nade všemi) množného čísla. Druhou možnost upřednostňují výpovědi v 3. kapitole listu. Poté, co Pavel v Řím 3,22 prohlásil, že Bůh dává ospravedlnění na základě víry v Ježíše Krista, a to „všem, kdo věří“ (εἰς πάντας τοὺς πιστεύοντας), si o několik veršů dále klade řečnickou otázku, na kterou hned poskytuje odpověď: „Nebo je Bůh jenom pro židy? Není také pro pohany? Ano i pro pohany. Vždyť je jenom jeden Bůh a ten obřezané ospravedlní na základě víry a neobřezané skrze víru.“ (Řím 3,29–30). Bůh je tedy takto představen jako ten, který je pro všechny stejný, a který je rovněž Bohem „nade všemi“. Na druhou stranu ve spojitosti s Řím 11,36 je možné ἐπὶ πάντων v Řím 9,5c chápat jako neutrum, které označuje celek světa stvořeného Bohem (srov. též 1Kor 8,6; Ef 1,10; Kol 1,16). Souhrnně tedy lze říct, že Pavel v Řím 9,5c sděluje,

⁵⁷ Srov. Hermann L. STRACK – Paul BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, II, München: C. H. Beck, 1924, s. 310.

⁵⁸ Eulogie v Řím 9,5c je z hlediska výpovědi o svrchované nadřazenosti Boha blízká eulogii, kterou nalezneme v jednom ze svitků od Mrtvého moře. „Požehnáný jsi, Bože nejvyšší, můj Pane, po všechny věky, neboť jsi Pán a vládce nade vším. Jsi panovníkem nad všemi králi země, s pravomocí vynést rozsudek nad všemi z nich.“ (1QapGen 20,12–13). Srov. Daniel A. MACHIELA, *The Dead Sea Genesis Apocryphon: A New Text and Translation with Introduction and Special Treatment of Columns 13–17*, STDJ 79, Leiden – Boston: Brill, 2009, s. 75.

že Bůh, který je „nade vším“, ⁵⁹ včetně této historie svého lidu, která vrcholí darem Mesiáše, má být veleben navěky.

3. DALŠÍ DVA OKRAJOVÉ ZPŮSOBY CHÁPÁNÍ

V dějinách exegeze se objevil návrh umístit čárku po vyjádření „od nich podle lidské přirozenosti pochází i Kristus“ (Řím 9,5b: ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα) a tečku za slovním obratem „který je nade vším“ (Řím 9,5a: ὁ ὧν ἐπὶ πάντων). Závěr verše pak obsahuje doxologii: „Bůh buď velebený navěky! Amen.“ (Řím 9,5cβ: θεὸς εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.).⁶⁰ Podle tohoto způsobu chápání Pavel uznává Kristův přirozený původ v lůně židovského národa a vyzdvihuje jeho význam nad patriarchy a nad vším, co Izrael vlastnil z hlediska výsad, protože právě na této nadřazenosti je založena naděje na spásu. V doxologii pak chválí Boha za tuto skutečnost. Tento způsob chápání textu však nenašel mezi exegety stoupence.

Nakonec je třeba zmínit domněnku, podle které text Řím 9,5 byl poškozen chybou při opisování a je potřeba tento porušený text opravit. V závěru verše je nutné uvést ὁ ὧν v opačném pořadí a zaměnit příděch jemný za příděch ostrý ὧν ὁ. Pokračuje tedy řada genitivů z Řím 9,4b–5b a k řadě osmi různých výsad, které Pavel přiznává Izraelitům, je takto připojena další, která sděluje, že jim patří též monoteistická víra v Boha, kterému náleží eulogie. Znění celého verše Řím 9,5 je pak následující: „Jeich jsou praotcové, z nich podle lidské přirozenosti pochází Kristus, (a) jim (patří) ten, který je nade všemi, Bůh, velebený navěky! Amen.“ Při tomto čtení by Pavel tvrdil, že Kristus je na základě přirozeného původu výsadou Izraele, ale že Bůh je ten, kdo má největší přednost co do důležitosti a významu a je navždy velebený, což je v podstatě devátá výsada Izraele. Tuto domněnku uvedl jako možnou polský šlechtic, teolog, zastánce socinianismu Jonasz Szlichtyng (1592–1661), který ji sám nepřijal.⁶¹ Skotský novozákonní badatel William Laughton Lorimer se

⁵⁹ BO REIKE, „παῶς, ἅπας,“ *ThWNT* 5 (1954), s. 890–895, zde s. 892.

⁶⁰ Edouard REUSS, *Les Épîtres pauliennes*, II, Paris: Librairie Sandoz et Fischbacher, 1878, s. 86–88: „... et desquels est issu Christ, selon la chair, qui est au-dessus de tous; que Die en soit béni à toute éternité!“ (s. 86).

⁶¹ JONAS SLICHTING, *Commentaria posthuma in plerosque Novi Testamenti libros*, Irenopoli: Sumptibus Irenici Philaethii, 1656, s. 254. Odkaz na Szlichtynga se poprvé objevu-

domnívá, že polsko-německý socinianský teolog a pedagog Johannes Crell (1590–1633) byl prvním zastáncem domněnky o porušeném místě v textu Řím 9,5.⁶² Spíše se však zdá podle informací v komentáři k listu Římanům, jehož autorem je protestanský teolog Friedrich August Gotttreu Tholuck,⁶³ že teprve Samuel Crell (1660–1747), jenž byl vnukem Johanna Crella, zastával jako první domněnku o porušeném textu v Řím 9,5, a to ve svém komentáři k začátku Janova evangelia, jenž vydal v roce 1726 pod pseudonymem „Artemonius“.⁶⁴ Tuto domněnku preferují také někteří badatelé v 20. století. Carl Strömman uvádí korekturu textu Řím 9,5 „ὡν οἱ πατέρες καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὧν (totiž τῶν Ἰσραηλῆϊτῶν) ὁ ἐπὶ πάντων θεὸς (nebo ὧν ἐπὶ πάντων ὁ θεός), εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.“⁶⁵ Karl Barth ve svém komentáři k listu Římanům, který patří mezi nejvýznamnější jeho díla, dává přednost mínění o opravě porušeného textu (odkazuje na kritické vydání Nového zákona Johanna Jakoba Wetsteina) s odůvodněním, že právě ona vyplňuje podivnou mezeru, která by vznikla, kdyby ve výčtu výsad Izraelitů nebyl přítomen právě ten zásadní a rozhodující, totiž: vlastnictví nejvyššího Boha.⁶⁶ Hans-Werner Bartsch tento názor obhajuje na základě srovnání s 1Klem 32,4b–32,4.⁶⁷ Podobným způsobem domněnku o porušeném textu vysvětluje též Eberhard Güting.⁶⁸ Názor o porušeném textu

je v Johannes Jacobus WETSTENIUS, *Novum Testamentum Graecum Editionis Receptae*, II, Amstelaedami: Dommerian, 1752, s. 64.

⁶² William Laughton LORIMER, „Romans IX. 3–5,“ *NTS* 13 (1966–1967), s. 385–386, zde s. 385, pozn. 1.

⁶³ THOLUCK, *Kommentar zum Briefe Pauli an die Römer*, s. 483–484.

⁶⁴ Lucas Mellerius ARTEMONIUS, *Initium evangelii S. Joannis apostoli ex antiquitate ecclesiastica restitutum, indidemque nova ratione illustratum*, I, [London?]: Anno Domini, 1726, s. 224.

⁶⁵ Carl STRÖMMAN, „Röm 9, 5,“ *ZNW* 8 (1907), s. 319–320.

⁶⁶ Karl BARTH, *Der Römerbrief: (Zweite Fassung)* 1922, ed. Cornelis van der Kooi – Katja Tolstaja, Zürich: Theologischer Verlag, 2010, s. 453. Takto též Günther HARDER, *Paulus und das Gebet*, NTF 10, Gütersloh: Bertelsmann, 1936, s. 178.

⁶⁷ Hans-Werner BARTSCH, „Röm. 9,5 und 1. Clem. 32,4: Eine notwendige Konjektur im Römerbrief,“ *ThZ* 21 (1965), s. 401–409, se při své argumentaci odvolává na rukopis nepublikovaných přednášek Julia Schniewinda (Diktate zum Römerbrief, s. 11) z roku 1937 (s. 406). Zápis z přednášky (Marie Luise Sammetreuther, zimní semestr 1943–1944, strojopis 108), naproti tomu umožňuje Schniewindovi zásadně se odklonit od domněnky a potvrdit tradiční christologický pohled na pasáž. Viz dále Klaus HAACKER, *Der Brief des Paulus an die Römer*, ThHK 6, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 1999, s. 187, pozn. 50.

⁶⁸ Eberhard GÜTING, „Amen, Eulogie, Doxologie: Eine textkritische Untersuchung,“ in *Begegnungen zwischen Christentum und Judentum in Antike und Mittelalter*, Festschrift für

v Řím 9,5c zastává rovněž William Laughton Lorimer a poukazuje přitom na několik příkladů stejného druhu poškození textu v rukopisech s klasickou literaturou.⁶⁹ Hypotézu o korekci porušeného textu převzal též s Klaus Haacker s odůvodněním, že ji podporuje jmenování Boha ve výčtu vynikajících vlastností Izraele v Ef 2,12.⁷⁰

Na první pohled se jeví domněnka o opravě porušeného textu zajímavá, jelikož vytváří paralelní větný celek k předcházejícímu textu. Tento návrh nicméně není možné akceptovat. Jedná se o pouhou domněnku, tedy předpoklad, který není podložen žádným dokladem rukopisné tradice. Proti němu též hovoří absence spojky καί, která by byla naprosto nezbytná po formulaci καὶ ἐξ ὧν v Řím 9,5b a která je vhodná pro uvedení poslední položky seznamu předností Izraelitů. Bez této spojky by spojení Řím 9,5c s předcházejícím textem nebylo gramaticky a stylisticky únosné. Právě přítomnost καί před ἐξ ὧν naznačuje, že autor zamýšlel tuto položku jako poslední z řady vět, které jsou uvozeny výrazem ὧν. Dále se jeví velmi nepravděpodobné, že by Pavel takto zařadil vlastnictví Boha na poslední místo ve výčtu privilegií židů, i když je pravda, že Písmo často hovoří o Bohu jako o Bohu Izraele.⁷¹ Nakonec je třeba zmínit, že tato výpověď by se nacházela v napětí s tvrzením ve stejném listu: „Je snad Bůh toliko Bohem židů? Což není též Bohem pohanů? Zajisté i pohanů!“ (Řím 3,29).

ZÁVĚREČNÉ SHRNTÍ

Je zapotřebí uznat, že interpretace Řím 9,5c zůstává obtížnou a těžko řešitelnou otázkou. Z dosavadního přehledu je vidět, že mezi badateli neustále přetrvává živá diskuse ohledně odpovědi na otázku, zda eulogie v Řím 9,5c se vztahuje na Krista nebo na Boha. Při pozornějším hodnocení si lze nicméně všimnout, že německy píšící exegeté mají spíše tendenci eulogii vztahovat na Boha, zatímco anglicky píšící exegeté mají sklon eulogii dávat do spojitosti s Kristem. Interpretace, podle které se eulogie v Řím 9,5c vztahuje na Boha, se jeví nejpřesvědčivější ze všech

Heinz Schreckenberg, ed. Dietrich-Alexander Koch – Hermann Lichtenberger, *SIJD 1*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, s. 133–162, zde s. 146–150.

⁶⁹ LORIMER, „Romans IX. 3–5,“ s. 385–386.

⁷⁰ HAACKER, *Der Brief des Paulus an die Römer*, s. 187.

⁷¹ CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary*, s. 466.

předložených způsobů výkladu. Tento způsob interpretace vychází najevo zejména z následujících skutečností: 1) Pavel nikde jinde nepoužívá θεός jako označení Krista, a proto by tedy bylo zcela nečekané, kdy by byl takto označen zde. 2) Nejen u Pavla, ale v celém Novém zákoně je výraz εὐλογητός vždy použit ve vztahu k Bohu. 3) Vyjádření ὁ ὢν ἐπὶ πάντων je u Pavla myslitelné pouze jako výpověď o Bohu. 4) V listu Římanům se Pavel obrací na Boha jak s eulogií (Řím 1,25), tak rovněž s doxologií (Řím 11,33–36). Závěrem lze tvrdit, že po výctu mimořádných výsad, které vyvolený národ od Boha obdržel a které vrcholí darem Mesiáše (Řím 9,4b–5b), pronáší Pavel eulogii Bohu, který je „nade vším“ (Řím 9,5c), a věří, že tento Bůh, který má vše ve své moci, je schopen poskytnout spásu rovněž nekřesťanským členům Izraele. Vždyť jeho dary a povolání jsou neodvolatelné (Řím 11,29).

How to Understand the Eulogy in Rom 9:5c?

Keywords: Biblical Exegesis; New Testament; Romans; Apostle Paul; Eulogy; God

Abstract: The text Rom 9:5 is referred to as *crux interpretum* in exegetical studies and is considered one of the most difficult exegetical passages in the Letter to the Romans. In the history of exegesis, various ways of interpreting the eulogy in Rom 9:5c have been proposed. In contemporary exegesis, the debate is primarily whether the eulogy is to be applied to Christ or to God. It has to be acknowledged that the interpretation of Rom 9:5c remains a difficult question to solve. Several points of view speak for the fact that ὁ ὢν does not refer back to ὁ Χριστός in Rom 9:5b but introduces a new sentence and that the eulogy accordingly is not referring to Christ, but to God (cf. Rom 1:25; 11,33–36). After enumerating the extraordinary privileges the chosen people have received from God, culminating in the gift of the Messiah (Rom 9:4b–5b), Paul pronounces a eulogy to the God who is “above all” (Rom 9:5c), trusting that he is able to provide salvation to the non-Christian members of Israel because his gifts and his calling are irrevocable (Rom 11:29).

doc. Dr. Petr Mareček, Th.D.
Katedra biblických věd
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
petr.marecek@upol.cz